Khums – obligatorisk donation eller skat i shiitisk islam?

«Khums and zakat ... should never be looked upon as an act of charity. Rather, it is a duty, an obligation which must be fulfilled whether one likes it or not.»² (Sayyid Mohammad Rizvi i *Khums – an Islamic Tax*).

af CLAUS VALLING PEDERSEN

Norman Calder skriver som indledning til sin grundige artikel om khums fra 1982 følgende:

«*Khums* was, like *zakat*, a ritual duty incumbent on individuals, a farida ‘ala l-‘ayn. Distinguished from the other ‘*ibadat* by being as to immediate aim human rights and not divine ones (*haqq li’l-adammiyyin* not *haqq li’llah*) the final aim of both khums and zakat was none the less divine reward and more certain salvation.»³

Om det nu var et bevidst valg Calder gjorde, da han skrev «was», ved jeg ikke, men i princippet gælder det stadig i shiismen, at betaling af khums – ved siden af de andre obligatoriske rituelle handlinger, bønner, fasten, donering af almissen (*zakat*), pilgrimsrejsen til Mekka, hellig krig samt tilskyndelse til det gode og afstandtagen fra det onde – er obligatorisk og et af ritualerne, der skal bringe den troende nærmere til himmelsk belønning og frelse.⁴

Nu er Calders artikel en historisk gennemgang af de skiftende omstændigheder og regler omkring khums-tydeligheden, hvilket i sig selv kan forklare verbet i datid. De skiftende omstændigheder omkring og religionens tolkninger af khums har været adskillige, og disse skift vil i først halvdel af dette essay blive beskrevet. Anden halvdel vil

vende sig imod khums' rolle i nyere tid - fra den iranske revolution i 1979 og fremefter – i den kontekst, som enkelte men betydningsfulde 'ulama, bl.a. Khomeini, har skabt med deres tolkninger af, hvad khums bør være. Fokus vil hovedsageligt være på Den Islamiske Republik Iran, men også enkelte forhold uden for Iran vil blive berørt.

Ud fra en sammenholdning af udviklingen i synet på khums over tid (ca. år 1000 til 1970, delt i to faser) med synet på khums i nyere tid skal der forsøges at give et svar på artikeltitlens spørgsmål: Er khums en obligatorisk donation eller en obligatorisk skat i shiitisk islam?

Betaling af khums som det er fortolket over tid

Fase 1 (1000–1800)

Fra shiismens tidligste, formative periode (se om Shaykh al-Tusi nedenfor) har den obligatoriske betaling af khums – til tider kaldet femtedels- eller 20 procent-skatten – taget sit udgangspunkt i Koranens sura 8, *al-Anfal* («(krigs)byttet»), vers 41:

«I skal vide, at når I tager noget som bytte, så tilhører en femtedel deraf Gud og Udsendingen [Profeten Mohammad], slægtningene og de forældreløse, de fattige og den vejfarende ...»⁵

I sunni-islam tolkes khums som værende en andel, der kun skulle betales af krigsbytte til islams leder, og som i dag er bortfaldet. I shiismen er betalingen af khums opretholdt, og det fremgår allerede fra tidlig islamisk tid i det store shiitiske hadith-samleværk af Muhammad al-Kulayni (død år 940, A) at khums også skal betales til Profetens efterfølgere, Imamerne,⁶ og B) at khums skal betales af 7 ting. Disse listes i forskellig rækkefølge i eftertiden, men som det ses af fx ayatollah Sistanis hjemmeside,⁷ så udgøres de 7 også i dag af følgende:

1. Krigsbytte.
2. Mineraler (hentet fra miner).
3. Fundne skatte.
4. Udbytte hentet fra havet (perler, skatte).

5. Udbyttet fra handel, landbrug og håndværk (samt, i moderne tid, al anden indkomst, fratrukket almindelige leveomkostninger og udgifter).

6. Udbytte af jord solgt til en kristen, jøde eller zarathustrier (*ahl al-kitab*).

7. Udbytte af lovlig (*halal*) ejendom der er blandet med ulovlig (*haram*) ejendom.

Betalingen af khums til Imamerne eller deres repræsentanter vender jeg tilbage til lige nedenfor.

Ifølge Koranens vers 8:41 citeret ovenfor skal Guds, Profetens og slægtningene (*al-qurba*, arabisk tekst, *ahl al-bayt*, shiitisk tolkning) gå til Imamen, senere kaldet Imamens andel, *sahm al-Imam*, og resten skal gå til forældreløse, vejfarende og fattige trængende (de sidste tre grupper i Korancitatet ovenfor) af Profetens familie. Der fandtes dog også en afvigende tradition, der tilkendte alle shiitiske forældreløse, vejfarende og fattige en andel i halvdelen af khums.⁸

I den legitime hersker Imamens fravær blev det et problem at betale khums, for hvem skulle der betales til? *Zakat* kunne stadig betales, da denne ikke måtte gå til Profeten og hans familie,⁹ og kunne, og kan, uddeles personligt efter betalers vurdering; men hvad med khums til en fraværende Imam? Spørgsmålet blev for første gang behandlet grundigt af en af de ledende shiitiske lærde i 1000-tallet, Shaykh al-Tusi (995-1067), og hans udlægning dannede grundlaget for senere tolkninger. Al-Tusi listede samtidens 4 holdninger til betaling af khums inden for shiitisk tradition:

1. Det var lovligt for shiitterne at lade være med at betale khums, så længe Imamen ikke var blandt de troende.

2. Den troende skulle opbevare khums-beløbet, så længe han var i live, og mod enden af livet testamentere det videre til en pålidelig person, der kunne overbringe beløbet til Imamen. Skulle Imamen ikke være vendt tilbage, før modtageren af «arve-khumsen» nærmede sig døden, skulle

også denne testamentere den arvede khums til en pålidelige person, og så fremdeles i en gentagen arvefølge.

3. Khums skulle graves ned, for ifølge traditionen ville alle skatte blive blotlagte, når Imamen vendte tilbage.

4. Khums skulle deles i 6 dele, hvoraf Imamens 3 andele (*sahm al-Imam*) skulle begraves eller overdrages til en pålidelig person i form af en betroet formue, mens de 3 resterende dele skulle uddeles blandt forældreløse, vejfarende og fattige trængende af Profetens familie.¹⁰

Shaykh Tusi forkaster holdning nummer 1, afviser ikke holdning nummer 2 og 3, og favoriserer nummer 4. Det er da også den fjerde tolkning eller mulighed, der lever videre og bliver den gængse – med nogle få og meget væsentlige ændringer, særligt hvad angår «den pålidelige person», der skal modtage khums. Dette ser vi på i det følgende.

Fase 2 (1800–1970)

Fra Al-Tusis levetid og frem til 1800-tallet fandt der en langsom og sikker udvikling sted i varetagelsen af den fraværende Imams funktioner som leder af det troende fællesskab.¹¹ Udviklingen var et opgør mellem de shiitiske lærde eller jurister, *fuqaha* (sg. *faqih*), hvor der på den ene side var «traditionalisterne» (*akbariyyun*) og på den anden side «reformisterne» (*usuliyyun*). Førstnævnte holdt på, at det shiitiske fællesskab skulle leve efter de retningslinjerne, som Koranen, religiøs lov og haditherne (*akbar*) fra Profeten og Imamerne udstak og ikke fortolke (praktisere *ijtihad*) på lov og hadith eller indsætte en autoritet mellem Imamen og de troende. Sidstnævnte derimod favoriserede brugen af *ijtihad* og fortolkning af lov og hadith. Denne skole sejrede endeligt i slutningen af 1700-tallet i de forskellige shiitiske centre i Mellemøsten, hvilket meget kort sagt kom til at betyde, at de ledende *fuqah*? tilkendte sig en generel stedfortrædelse (*niyabat al-'ammah*) for den

okkulerede Imam samt Imamens for det troende fællesskab vigtige funktioner.¹² En af disse funktioner var modtagelse og distribution af khums.¹³ Ud fra Shaykh Tusis fjerde mulighed påbegyndtes en egentlig systematisering af betaling

☉☉☉

Ifølge Koranens vers 8:41 skal Guds, Profetens og slægtningenes del gå til Imamen, og resten skal gå til foreldreløse, vejfarende og fattige trængende af Profetens familie.

☉☉☉

af khums (og til dels *zakat*) i løbet af 1800-tallet i de religiøse centre, først og fremmest i Najaf, Karbala og Kazimayn i Irak, men også i fx Isfahan og Mashhad i Iran: Khums blev modtaget af en *faqh*?ih, delt i seks portioner, hvor de tre, *sahm al-Imam*, gik til netop *faqihen*, der skulle bruge den på vegne af troen, eksempelvis stipendier til studerende ved det religiøse uddannelsescenter, drift af samme center, publikationer, udbredelse af religionen, o. lign. De resterende tre dele skulle, som det huskes, gå til forældreløse, vejfarende og fattige efterkommere af Profeten.

Også i løbet af 1800-tallet formedes et hierarki af '*ulama* inden for tolvershismen, som vi kender det i dag.¹⁴ Lavest på rangstigen er en *saqat-ul-islam*, en juniorlærd, herefter kommer en *hujjat-ul-islam wa al-muslimin* med begrænset ret til at praktisere *ijtihad*, og (næsten) til sidst en *ayatullah* med ubegrænset ret til fortolkning af lov og hadith. Øverst i hierarkiet befinder sig et varierende men begrænset antal *ayatullah-ul-'uzma*, stor-ayatollah, også kaldet *marja' al-taqlid*, «kilde til efterfølgelse», som er de mest lærde og fromme blandt *fuqaha* samt de egentlige stedfortrædere for den okkulerede Imam i dennes fravær. Til disse sidstnævnte kanaliseres al khums – og en del *zakat* – fra de menige shiitter, følgerne (*muqallidin*), og en *marja'* kommer således til at råde over meget store summer (se nedenfor). Det skal understreges, at

langt de fleste *marja'*er har levet og lever en meget beskeden tilværelse, men de store summer har gjort de shiitiske *fuqaha* finansielt uafhængige af den hersker eller statsmagt, de måtte befinde sig under. For de iranske *marja'*er, der i lange perioder siden 1800-tallet har befundet sig i Najaf eller Karbala har det desuden betydet, at de uhindret har kunne påvirket politiske, sociale og kulturelle forhold i Iran – uden at skulle frygte repressalier fra den iranske hersker. Især i perioden 1850-1925, da Irans herskere var Qajar-shaherne, gjorde *marja'*erne deres politiske magt gældende og kunne fungere som skyggeherskere i Iran, hvorfra også en betragtelig del af khums tilflød dem.¹⁵

Khums i nyere tid

Fase 3 (1971 til i dag)

I sit værk fra omkring år 1971, *Hukumat-i Islami* (Islamisk styre) omfortolkede den senere leder af Den Islamiske Republik Iran, ayatollah Khomeini, det ovenfor omtalte begreb *niyabat al-'ammah*, *fuqaha* som stedfortrædere for den okkulerede Imam, til også at omfatte den politiske lederrolle. I samme værk omdefinerede Khomeini også, hvem og hvad khums kunne gå til. I de indledende afsnit af værket kan man læse følgende længere passage (i min oversættelse):

Skatterne, som er fastlagt i islamisk lov – og de budgetter, som er resultatet heraf – viser klart, at de ikke blot skal gå til nogle hundrede fattige fuqaha og sayyider, men er bestemt for en statsdannelse og dækningen af de nødvendige udgifter i en stor stat. Eksempelvis kan nævnes khums, en af de enorme indtægter, som tilgår religionens skatkammer og udgør en del af [den religiøse institutions] samlede budget. Ifølge vores religion, tolv-shiismen, bliver der lagt skat på al indkomst inden for landbrug, handel, udvinding af naturressourcer, under som over jordoverfladen, kort sagt på alle former for værdi og fortjeneste. Dette sker på retfærdig vis, således at alle – lige fra grønt-handleren ved moskéens port til mineejen og den, der er

beskæftiget inden for søfart – er omfattet af denne skattepligt. Alle disse mennesker skal betale 1/5 af deres indkomst efter fradrag af de almindelige udgifter til islams hersker, så pengene kan tilgå religionens skatkammer. Det er indlysende, at en indtægt så enorm er beregnet til administration af det islamiske land og til dækning af alle landets almindelige udgifter. Sammenregner vi indtægten fra khums betalt i alle islamiske lande – eller i alverdens lande i fald de overgik til den islamiske orden – står det klart, at formålet med akkumuleringen af denne skat ikke er at dække sayyidernes og de religiøse lærdes økonomiske behov. Formålet er derimod at tjene en vigtigere sag, nemlig at finansiere et styres store administrative apparat. Hvis et islamisk styre bliver til virkelighed, skal vi administrere det med netop de skatter, der inddrives, dvs. khums, zakat (der dog ikke beløber sig til så meget), jizya¹⁶ og karaj. Skal vi da bare kaste dette enorme skattebeløb i havet? Eller begrave det og lade det være der, indtil den tolvte imam vender tilbage? Og tror I virkelig, at skatten var beregnet til de cirka halvtreds sayyider, der levede dengang skatten blev fastsat, så de kunne spise sig mætte? Eller, forestil jer, hvis vi nu gav beløbet til halvtreds tusinde sayyider, ville de så vide, hvad de skulle bruge pengene til? Vi ved selvfølgelig, at sayyider og de fattige har ret til en del af beløbet, således at de kan opretholde livet; men det budget, som islam har lagt, er således indrettet, at enhver indtægt skal anvendes til en specifik og særskilt udgiftspost.¹⁷

Som det ses af ovenstående, bryder ayatollah Khomeini med tidligere tiders shiitiske tolkning af, hvad khums er, og hvem den kan tilfalde. Khomeini forkaster den tradition, der siger, at khums (kun) skal gå den religiøse institution, Profetens familie og religionens folk. Og den meget tidligere tids forståelse af, at khums skulle begraves, bliver også, næsten hånligt, afvist. Det mest radikale i Khomeinis tolkning er dog, at han gør betalingen af khums til en decideret statslig skat, ganske vist i en islamisk stat ledet af en *faqih*, og at khums skal bruges som en finansiering af alt, hvad der hører til en moderne stat, sundheds-

væsen, kultur, militær, udvikling af samfundet. Og det persiske ord for «skat», *maliyat*, er det ord Khomeini bruger i teksten. Følger man Khomeinis ræsonnement i *Hukumat-i Islami* og hans beskrivelse af den styreform, som tilnærmelsesvist er Irans i dag, *vilayat-i faqih* («Juristen udi islamisk lovs styre»), følger hans argumenter en indre logik og kan ses som et eksempel på *ijtihad*, en *faqihs* omtolkning af en religiøs praksis. Hertil kommer så som en senere konsekvens – i hvert fald i i denne artikelforfatters udlægning – at hvis lederen af Den Islamiske Republik er en *faqih* af øverste rang, hvad Khomeini var, og oven i købet af profetens familie – både Khomeini og den nuværende *vali faqih* Khamene'i bar og bærer den sorte turban som tegn på at være sayyider – får han som Imam-stedfortræder (midlertidigt) samme status som den retmæssige hersker, Imamen, og kan derfor også lade khums-pengestrømmen tilflyde den stat, han leder. Og muligvis ville en 20 procent-skat af al indtjening og profit plus Irans olie-, gas- samt andre indtægter være nok til at finansiere et statsbudget.¹⁸

Et rygte om, at Khomeini engang havde luftet ideen om at oprette en khums-bank, der skulle modtage alle indbetalinger af khums i Iran, nåede denne artikels forfatter på et tidspunkt i 1990erne. Rygtet har jeg aldrig kunnet få bekræftet, og hvis det havde været sandt, ville det da også have brudt totalt med det shiitiske organisatoriske system. Der var og er mindst en 10-15 andre *maraji 'al-taqlid* i Iran ved siden af den øverste leder,¹⁹ og disse opretholder hver især deres læreanstalt (*hawza*) og organisation ved hjælp af indbetaling af khums og *zakat* fra deres følgere (*muqallidin*). Hvis Khomeini eller Den Islamiske Republik Iran havde monopoliseret retten til modtagelse af khums, ville det have undermineret de øvrige iranske *maraji 'al-taqlid* økonomisk og i hvert fald berøvet dem deres selvstændighed.²⁰

Efter etableringen af Den Islamiske Republik

Iran implementeredes khums som skattefinansieringen af statens drift ikke. Fra 1979 og til i dag betales der selskabsskat og progressiv indkomstskat i Iran, og betaling af khums anses generelt, er det denne forfatters opfattelse, som værende forskellig fra almindelig skattebetaling til staten.²¹ Repræsentanter for Den Islamiske Republik fastholder da også sondringen mellem den almindelige indkomstskat betalt til staten og khums betalt til de forskellige *maraji'*, og – mod bedre vidende, hvad angår Khomeini i 1971, som vi så i citatet fra *Hukumat-i Islami* ovenfor – hævder at både salige Imam Khomeini og den nuværende leder Khamene'i anså og anser khums og statsskat for at være to ting, der intet har med hinanden at gøre.²²

Khums indgår dog på anden måde som delvis finansiering af velfærd i den iranske stat. I kølvandet på revolutionen i 1979 oprettedes Imam Khomeinis Hjælpefond (*Kumita-yi imdad-i Imam Khumayni*) på en basis af midlerne fra den tidligere Pahlavi-fond og andre konfiskerede eller beslaglagte værdier og ejendomme.²³ Formålet med fonden var og er, som det står på en noget bedaget hjemmeside, «to give the effective and demanded aid to the needy and deprived classes of the Islamic Nation».²⁴ Som det også fremgår af hjemmesiden, er finansieringen bl.a. khums (og *zakat*), som alle følgere af først Khomeini og senere Khamene'i kan betale til fonden via lokal gejstlig eller banksystemet. Under Iran-Irak-krigen gik meget hjælp fra fonden til krigens frontzoner, og efter krigen brugtes fondens penge bl.a. til genopbygningen af landets infrastruktur. Imam Khomeinis Hjælpefond er over årtierne vokset til det, den er i dag, et konglomerat af industrier og finanscentre, der er en af de største økonomiske aktører i Iran i dag, og som har grene ud til andre lande i

Ayatollah Khomeini brød med tidligere tiders shiitiske tolkning af hvad khums er.

Mellemøsten. Det skønnes, at fondens midler når ud til cirka 20 procent af den iranske befolkning bl.a. gennem en underorganisation kaldet Barakat (Velsignelse).²⁵ Fonden, der er skatteundtaget og ikke skal aflægge offentligt tilgængelige regnskaber, opretholder en retorik om at være en religiøs velfærdsorganisation baseret på indbetalt khums og *zakat*, men er for anslåede 90 procent finansieret af staten.²⁶

Umiddelbart kan khums i almindelig shiitisk tradition ikke uddeles bredt til fattige og nødlidende generelt, som Imam Khomeinis Hjælpefond gør det. Men der er to mulige kilder til, at denne uddeling alligevel er lovlig. For det første mente Khomeini i *Hukumat-i Islami*, at khums og *zakat* i virkeligheden var tiltænkt som en skat, der blandt andet kunne gå til fattige og nødlidende. For det andet – som nævnt af Kevin Harris²⁷ – citeres Imam Ali af fonden for følgende sentens: «fattigdom lever ved siden af blasfemi» (*faqr dar kenar-i kufr ast*²⁸), altså at fattigdom truer religionens eksistens. Som nævnt ovenfor har det siden al-Tusi og især i nyere tid været almindeligt accepteret i shiismen, at *sahm al-Imam* kan gå til udbredelse og dermed også beskyttelse af religionen, hvilket, som mulig følgeslutning, gør det legitimt at anvende (en del af) khums til hjælp til den fattige del af den shiitiske befolkning, når deres tro er i fare.

Obligatorisk donation eller en obligatorisk skat?

Indtil 1971 er ayatollah Khomeini den eneste *faqih*, der omtaler khums som en islamisk skat, der kan gå til almenvellet. Det er også værd at bemærke, at de to akademiske autoriteter på området khums, der er citeret i denne artikel, Norman Calder og Abdulaziz Sachedina, helt undgår at anvende ordet «skat» og snarere sammenligner med den obligatoriske betaling af almissen. Endelig er det også denne forfatters klare indtryk – som eksemplificeret i note 18 – at almindelige khums-

bidragsydere i Iran også betragter deres bidrag på linje med almissen og ikke som en skat.

Når man så alligevel kan stille spørgsmålet om, hvorvidt khums er en obligatorisk donation eller en obligatorisk skat i shiismen, er det ikke kun på grund af Khomeinis udlægning af, hvad khums kan anvendes til og fungere som, men fordi der siden den iranske, islamiske revolution i 1979 og Khomeinis udlægning i *Hukumat-i Islami* har været røster fremme om, at khums bør anses for at være eller fungere som en skattebetaling. I det følgende ser vi på et eksempel på dette formuleret af en enkelt *faqih*, med det skal tilføjes, at også den måske mest prominente *marja'*, ayatullah Sistani, anvender ordet «tax» på sin engelsksprogede hjemmeside, hvor overskriften på kapitlet om khums er «The One-Fifth Tax (Khums)».²⁹

Allerede i 1984 kom den første udgave af den bl.a. i Qom uddannede *faqih* Sayyid Muhammad Rizvis *Khums – an Islamic Tax*.³⁰ Med base i Canada og stor indflydelse i den vestlige verden³¹ skrev Rizvi bogen til et publikum af shiitter, der lever uden for de islamiske lande, først og fremmest i Europa og Nordamerika. Alene titlen på værket viser, at *faqihen* opfatter khums som en skat, og ser man nærmere på bogens indledning, er man ikke i tvivl, at mærkatet «skat» ikke bare er sat på khums for at lette shiitter i Vestens forståelse af begrebet. Rizvi indleder sit værk med sin egen udlægning af kapitalismen og kommunismen som samfundsøkonomiske systemer. Kapitalismen er, siger Rizvi, baseret på den private ejendomsret, staten blander sig ikke, almindelige arbejdere er ikke garanteret en ordentlig løn, og de få rige bliver rigere og de fattige fattigere. Kommunismen opstod som en reaktion på kapitalismen, går ind for centralt styret kollektiv ejerskab af produktions- og distributionsapparatet, hvilket, skriver Rizvi, er at gå til den modsatte yderlighed. Endelig er der i denne fremstilling en meget kort bemærkning om, at nogle få

vestlige kapitalistiske stater udviklede en samfundsmodel, velfærdsstaten, i frygt for kommunismens indtrængen i disse stater. Det islamiske økonomiske system er en middelvej (overskriften på det første indledningsafsnit er «The Middle Path»), siger Rizvi, mellem kapitalisme og kommunisme. Islam anerkender det «naturlig menneskelige behov» for privat ejendomsret, men har samtidig et indbygget system til udligningen af forskellen mellem rig og fattig. Social retfærdighed kaldes dette. Udligningen af forskellen mellem rig og fattig, økonomisk lighed, foregår på to niveauer, det individuelle og det kollektive. Det individuelle niveau ses i Koranens mange formaninger om altid at være indstillet på at give bidrag til velgørenhed. Det kollektive niveau har intet med velgørenhed at gøre (jf artiklens indledende vignette) og beskrives således:

The economic equality is guaranteed through the obligatory taxes on the excess wealth of every Muslim. In an ideal Islamic society, the Islamic government is responsible for enforcing the laws of Islamic taxes like khums, zakat, fitrah [her: almissen givet lige før fasten afsluttes], khiraj [jordskatten], etc.”³²

Som det ses her, mener Sayyid Rizvi, at khums er en skat, og at det påhviler kollektivet at betale den. Der er et lille tvist i det citerede, nemlig at det i det ideelle [min fremhævnings] islamiske samfund er regeringen, som har pligt til at gennemtvinge betalingen af khums, hvilket imidlertid ikke engang er realiseret i Den Islamiske Republik Iran. Dog siger Rizvi ingenting om, at khums skal tilflyde den islamiske stat, men derimod lidt senere (se nedenfor), at en del af khums skal betales til en *faqih*. Her er Rizvi ikke på linje med Khomeinis tidligere ide om en khums-skat betalt til den (ideelle) islamiske stat i *Hukumat-i Islami*, men er på linje med praksis i Den Islamiske Republik Iran.

Modtageren af khums tolker Rizvi således: Den

halvdel af khums, der skal gå til forældreløse, fattige og rejsende efterkommere af Profeten kan gives til en *faqih* (hos Rizvi *mujtahid*), men kan også gives direkte til de endelige modtager. Her henviser Rizvi til tolkninger givet af de to *marja'ar* Gulpaygani (1899-1993) og al-Khu'i (1899-1992).³³ Hvad angår den anden halvdel, *sahm al-Imam*, går den altid til en *faqih*, der «... spends [it] in the way he thinks will be agreeable to the Present Imam Muhammad al-Mahdi.”³⁴ Man må gå ud fra, at Rizvi her mener «would have been agreeable to the 12th Imam, al-Mahdi, had he been present», men under alle omstændigheder udvider han kredsen af modtagere af khums – som også Khomeini gjorde det, og som også ovennævnte Imam Khomeinis Hjælpefond, ledet af Khamene'i, har gjort det – til at omfatte alle nødlidende shiitter. Rizvi skriver nemlig, at de vigtigste formål, til hvilke *sahm al-Imam* anvendes, er:

- providing the necessary expenses of the poor and needy Shi'ah Ithna-'Asharis [=tolver-shiitter]; it may also be used by the mujtahid during natural disasters like earthquake, famine, war, etc;

- propagating the religion of Islam to the believers as well as the non-believers;

- providing the household and academic expenses of the 'ulama' (the religious scholars) who dedicate their life and efforts in teaching and preaching the religion of Islam to the people.

- providing the expenditure of religious establishments, religious schools, teachers and students.³⁵

Sayyid Rizvis tolkning er altså, at khums, i hvert fald *sahm al-Imam*,³⁶ kan gå til alle nødlidende shiitter, en tolkning vi ikke finder før Khomeinis i 1971. Rizvi tilføjer som noget vigtigt, i forlængelse af ovenstående citat, at det meste religiøse og velgørende arbejde udført i Vesten stammer fra *sahm al-Imam* doneret af de mellemøstlige *maraji'*.³⁷ Sayyid Mohammad Rizvis tolkning af khums, der

ligger i forlængelse af ayatollah Khomeinis, følger den klassiske, shiitiske tolkning, som vi så udfoldet og forandret i den første del af denne artikel, men fraviger den på det vigtige punkt, hvor anvendelsen af khums udvides fra kun at kunne gå til «religionen» og efterkommerne efter Profeten til at omfatte alle trængende og fattige. Man må formode, at dette sidste også er årsagen til, at både Rizvi og Khomeini i 1971 kan anse khums for at være en skat, der skal understøtte et islamisk samfund (Rizvi) og i et større omfang en islamisk stat (Khomeini i *Hukumat-i Islami*) økonomisk.

Konklusion

Udviklingen i de shiitiske *fuqahis* syn på khums kan deles op i tre faser, hvor fase 1 er perioden år 1000 til 1800-tallet med en langsom udvikling frem mod endelige tolkninger og fastlagt praksis; fase 2 fra 1800-tallet og frem til tiden omkring den iranske islamiske revolution hvor et hierarki inden for organiseringen af de shiitiske *fuqah*? med et antal *maraji' al-taqlid* som øverste ledere af religionen og modtagere af khums dannedes; og fase 3 fra den iranske revolution til i dag hvor det indbetalte khums-beløb fik, om man så må sige, et udvidet arbejdsområde.

I første, lange fase er der til en begyndelse tvivl om, hvem der skal betales khums til i den retmæssige hersker og khums-modtager Imagens fravær. Der udkrystalliseres en konsensus blandt de shiitiske *fuqaha* om, at en halvdel af khums kan shiitterne give direkte til forældreløse, vejfarende og fattige af Profetens familie, og at den anden halvdel, *sahm al-Imam*, skal overgives midlertidigt til en troværdig person, der skal sørge for, at khums-beløbet når frem til Imamen, når han vender tilbage. I løbet af nogle århundreder tilkender et antal ledende *fuqaha* sig generel stedfortrædelse (*niyabat al-'ammah*) for Imamen, hvor imamfunktioner overgår til dem, bl.a. modtagelse og forvaltning af khums, i hvert fald *sahm al-Imam*.

I næste fase ses en konstituering af et hierarki blandt de shiitiske *fuqaha*, hvor et vist antal *maraji'* – især bosiddende i Irak og Iran – kommer til at indtage absolut lederrolle og være de egentlige stedfortrædere for den okkulerede Imam. Denne position giver dem også retten til at være modtagerne og forvalterne af khums, og der ses en stigende tendens til, at de «menige» shiitter, *muqallidin*, betaler khums (og *zakat*) gennem *marja'ens* netværk direkte til ham.³⁸ Khums-beløbet er stadig delt op i to, en halvdel til Profetens efterkommere, og nu, tydeligt, en halvdel til «religionen», *marja'ens* uddannelsesinstitution (*hawza*), udbredelse af troen, etc. Det er op til *marja'en* at forvalte pengene korrekt, men der var i denne fase, og er heller ikke i dag, åbenhed om en *marja's* regnskab.

I tredje og sidste fase omtolker ayatollah Khomeini i sit på alle måder revolutionerende skrift, *Hukumat-i Islami*, hvad khums er, og hvem og hvad den kan gå til. Khomeini taler om khums som en skat, der kan finansiere en stats budget, ved siden af det ringe beløb – siger Khomeini – til trængende nulevende *sayyider*. I sin beskrivelse af shiitisk islam som et socioøkonomisk system, der placerer sig mellem kapitalisme og kommunisme, og som ved hjælp af betaling af khums («an Islamic Tax») skaber social og økonomisk retfærdighed, lægger Rizvi sig tæt op ad Khomeinis tolkning fra 1971. Og ligesom Khomeini udvider Rizvi kredsen af khums-modtagere til at være alle shiitter – også de shiitiske samfund i Vesten, som han fremhæver som modtagere af store *sahm al-Imam*-beløb fra de mellemøstlige *maraji' al-taqlid*. Men parallelt med, at khums ikke blev en statsfinansierende skat i Den Islamiske Republik Iran, som Khomeini havde forudskikket, holder Rizvi også fast i, at khums som islamisk skat skal betales til en *marja'* til opretholdes af et økonomisk netværk uden for staten.

Dette har også været virkeligheden i Iran siden 1979. Imam Khomeinis Hjælpefond og den under-

liggende Barakat-fond har i Den Islamiske Republiks historie fungeret som et generelt socialt sikkerhedsnet under den iranske befolkning – ved siden af, men mere end rundhåndet støttet af staten.

Her til sidst – for at svare på artikeloverskriftens spørgsmål – er khums gået fra at være en obligatorisk, rituel donation til at blive en obligatorisk skat i shiismen? Svaret må blive både ja og nej. Ja, fordi man på den nok mest prominente *marja'* ayatullah Sistanis hjemmeside kalder khums en skat, som er obligatorisk (*vajib*). Sayyid Mohammad Rizvi tolker ligeledes khums som en obligatorisk skat i sin *Khums – an Islamic Tax*. Hverken Sistani eller Rizvi befinder sig i en is-

©©©

Er khums gået fra at være en obligatorisk, rituel donation til at blive en obligatorisk skat i shiismen? Svaret må blive

både ja og nej.

©©©

lamisk stat som Iran – og ønsker det nok heller ikke³⁹ – så khums som skat er ikke en statskat, men en skat betalt til fordel for hele det (tolver)shiitiske samfund. Dette er i sig selv en nytænkning i forhold til tidligere tolkninger, hvor khums kun kunne gå til trængende efterkommere af Profetens familie. For Irans vedkommende må svaret på spørgsmålet blive nej, selvom det var en iransk *faqih* og den senere *vali faqih* i Den Islamiske Republik Iran, der var den første til at tolke khums som værende en decideret (stats)skat. I Iran af i dag tolkes og opfattes khums ikke som en skat men som noget forskelligt fra den almindelige statskat, en obligatorisk donation til en *marja'*, hvilket for Khamene'i's vedkommende – for så vidt man anerkender ham *marja'* – betyder til Imam Khomeini's Hjelpefond og Barakat-fonden, der også kan distribuere de indkomne midler til alle (tolver)shiitiske samfund i verden.

En allersidste bemærkning skal være, at hverken Khomeini, i sidste ende, eller Khamene'i har ønsket at ødelægge det økonomiske system, hvor de «menige shiitter» (*muqallid?n*) har betalt khums (og zak?t) til den *marja'*, de har ønsket at følge, og dermed ødelægge et over hundrede år gammelt hierarki og klerikalt system. Dertil kommer så, at de to nævnte iranske *faqih*er, sammen med Rizvi og Sistani, kan være udmærket tilfreds med, at den religiøse institution råder over de meget store khums-beløb, om man kalder dem skat eller ej, således at shiismens repræsentanter og organisationer kan gøre deres indflydelse gældende overalt i de shiitiske samfund. Uafhængige af en statsmagt, om det så er Den Islamiske Republik Iran, som Imam Khomeini's Hjelpekomite er indlejret i, eller hvilken som helst anden stat.

· f ·

- 1 Irans statsreligion, som er denne artikels særlige fokus.
- 2 Se «Some Thoughts On Khums | Khums, An Islamic Tax», Al-Islam.org, tilgået 25/4 2021.
- 3 Calder, Norman, «Khums in Imami Shi'i Jurisprudence from the Tenth to the Sixteenth Century A.D.», Bulletin of the School of Oriental and African Studies, London University, 1982, Vol. 45, No. 1, p. 39.
- 4 Se fx Sayyid Muhammad Rizvi, indflydelsesrig shiitisk lærer uddannet i Qom, Iran, i hans *Khums – an Islamic Tax*, hvor han skriver at «[Paying khums] ...is a duty, an obligation... In fulfilling this obligation, you [den troende shiit] must train yourself to pay khums and zakat with the intention of seeking the pleasure of Allah. It should be done *fi sabili 'l-lah* [på/ad Allahs vej].», al-islam.org/khums-islamic-tax-sayyid-muhammad-rizvi, 1992, i afsnittet al-islam.org/khums-islamic-tax-sayyid-muhammad-rizvi/some-thoughts-khums#khums-charity-or-duty, tilgået 25/4 2021. Rizvi understreger i dette afsnit, at betaling af khums er obligatorisk for en shi'itisk muslim, og tillige at kun den gode intention bag betalingen behager Allah og ikke selve handlingen. Jeg vender tilbage til Sayyid Muhammad Rizvi senere i artiklen.
- 5 Citeret efter den danske oversættelse af Ellen Wulff, Koranen, Forlaget Vandkunsten, København, 2006, p. 139.
- 6 I tolvshiismen, Irans statsreligion, anses lederskabet af det muslimske fællesskab efter Profetens død for at

- skulle være gået til Imam Ali, Profetens fætter og svigersøn og i en lige linje fra far til søn (medlemmer af *ahl al-bayt*) til og med den 12. Imam, der gik i *okkultation* («skjul i overjordisk sfære») omkring år 874.
- 7 Se Chapter 6 The One-Fifth Tax (Khums) - Islamic Laws - The Official Website of the Office of His Eminence Al-Sayyid Ali Al-Husseini Al-Sistani, tilgået 25/4 2021.
 - 8 Se Sachedina, Abdulaziz, «Al-Khums: The fifth in the Imami Shi'i Legal System», *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 39, No. 4, 1980, pp. 285.
 - 9 Som udlagt i både sunni- og shia-islam efter Koranen 9:60: «Almisserne skal kun gå til de fattige og nødlidende, til dem, der arbejder dermed [indsamlerne af zakat], til dem, hvis hjerte skal vindes, til slaverne og de forgældede, til Guds sag og til den vejfarende...», Ellen Wulff, Koranen, s. 149.
 - 10 Sachedina, 1980, pp. 287-288.
 - 11 For en gennemgang af denne udvikling, se Claus V. Pedersen, «Historien om *vilayat-i faqih* eller *vilayat-i faqihs* historie», *Semiramis* Nr. 6, 1999, pp. 11-30. Særligt om usuli'ernes endelige sejr i det shiitiske center Najaf omkring år 1800 og dannelsen af et shiitisk hierarki af 'ulama med et antal *maraja' al-taqlid* som ledere i anden halvdel af 1800-tallet, se Momen, Moojan, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, pp. 127-142.
 - 12 Ibid. For en oversigt over disse funktioner.
 - 13 Hertil kom indsamling af *zakat* og skat på jord og landbrug, *kharaj*, mm.
 - 14 Momen, Moojan, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, 1985, pp. 127-142.
 - 15 Dette afsnit, «Betalning af khums som det er fortolket over tid», bygger på følgende værker, der naturligvis er langt mere detaljerede, end pladsen i denne artikel er: Calder, Norman, «Khums in Imam? Shi'i Jurisprudence from the Tenth to the Sixteenth Century A.D.», *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, London University, 1982, Vol. 45, No. 1, pp. 39-47; Momen, Moojan, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press, 1985, pp. Chapt. 5-6; Mottahedeh, Roy Parviz, «Qur'anic commentary on the verse of khums», *Sayyids and Sharifs in Muslim Societies: The Living Links to the Prophet*, edited by Kazuo Morimoto, Taylor and Francis, 2021, Chapt. 2, pp. 37-48; Sachedina, Abdulaziz, «Al-Khums: The fifth in the Imami Shi'i Legal System», *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 39, No. 4, 1980, pp. 275-289; Sachedina, Abdulaziz, *The Just Ruler in Shi'ite Islam*, Oxford University Press, 1998, Appendix: «The Imam's Share in the Fifth (al-khums) during the Occultation», pp. 237-245.
 - 16 Skat betalt af et islamisk lands ikke-muslimske indbyggere, i Iran kristne, jøder og zarathustriere.
 - 17 Oversat fra *Viliyat-i faqih - Hukumat-i Islam*, Amir Kabir, Teheran, 1357 (1978), pp. 34-36 under overskriften «Økonomiske love».
 - 18 Uspecifiseret indkomstskat udgjorde cirka 10 % af revenuet i det foreslåede statsbudget for marts 2020-marts 2021, se tehrantimes.com/news/442785/Rouhani-submits-473b-budget-bill-to-Majlis, tilgået 2/5 2021.
 - 19 Ali Khamene'i, Den Islamiske Republik Irans leder siden 1989, blev først meget sent i sin leder-karriere anerkendt som *marja'*, og i nogle shiitiske kredse uden for Iran slet ikke, da han på indsættelsestidspunktet end ikke var nået ayatullah-niveauet.
 - 20 Mehdi Khalaji fremsætter den påstand i artiklen «The Last Marja – Sistani and the End of Traditional Authority in Shiism», *Policy Focus* #59, The Washington Institute for Near Eastern Policy, September 2006, at den iranske leder Khamene'i i kraft af sin økonomiske og politiske pondus vil kunne udkonkurrere alle andre '*marja'*er, når den nu ledende shiitiske *marja'*, ayatullah Sistani, er gået bort; også selv om Khamene'i ikke har rang af *marja'* i traditionel forstand. Denne påstand er dog udfordret af, at de øvrige mellemstlige staters shiitiske muslimer foretrækker «deres egen» *marja'* fremfor en iransk. Se dog denne artikels afsnit om den rige og indflydelsesrige Imam Khomeinis Hjelpefond, som Khamene'i også er leder af.
 - 21 Til understøttelse af dette: En informant, kollega og praktiserende muslim ansat på et universitet i Iran oplyste til denne forfatter, at han opfattede sin årlige betaling af khums som noget helt andet end den statsskat (=kildeskat), han i øvrigt betalte af sin månedlige løn.
 - 22 Se fx parstimes.com/law/taxation—system.html, hvor det er finansminister Namazi i Khatamis første regeringsperiode (1997-2001), der udtaler sig.
 - 23 For hele dette afsnit om Imam Khomeinis Hjelpefond se Harris, Kevin, «The Politics of welfare after revolution and war: The Imam Khomeini Relief Committee in the Islamic Republic of Iran», i *The Cup, The Gun and The Crescent: Social Welfare and Civil Unrest in Muslim Societies*, edited by Sara Crabtree, Jonathan Parker, and Azlinda Azman, Whiting and Birch, London 2012, pp. 134-150, samt «Unpacking the welfare politics in the Islamic Republic of Iran», *Project on Middle East Political Science*, Briefing 28 (2017), <https://pomeps.org/unpacking-the-welfare-politics-nexus-in-the-islamic-republic-of-iran>
 - 24 web.archive.org/web/20090429103334/http://www.emdad.ir/index—en.asp, tilgået 3/5 2021, men hjemmesiden er ikke opdateret siden 2009. Se til gengæld note nedenfor om Barakat, en underafdeling af Imam Khomeinis Hjelpefond.
 - 25 Se barakatfoundation.com
 - 26 Harris, 2012, p. 143. Og Den Islamiske Republik Iran, som stat, yder også en langt større andel af økonomisk hjælp til de fattigste i Iran, se Harris, 2017.

- 27 Harris, 2012, p. 135.
- 28 Citatet eller traditionen kan findes i 1600-tals faqihen Mohammad Baqir Majlesis *Bahar al-Anvar*, Teheran 1373 (1994), 3. udgave, bind 78, p. 12.
- 29 Se Chapter 6 The One-Fifth Tax (Khums) - Islamic Laws - The Official Website of the Office of His Eminence Al-Sayyid Ali Al-Husseini Al-Sistani, tilgået 4/5 2021. I den persiske og arabiske udgave af teksten står der bare (al) khums.
- 30 Om Rizvi se al-islam.org/person/sayyid-muhammad-rizvi, tilgået 4/5 2021.
- 31 Rizvis ry er også nået til Danmark. Hans bog om khums er oversat til dansk: *Khums – En islamisk skat 20%*, Wilayah Bogforlag, 2016.
- 32 For citatet og hele afsnittets parafrase se al-islam.org/khums-islamic-tax-sayyid-muhammad-rizvi/introduction-islamic-economic-system#middle-path, tilgået 4/5 2021.
- 33 Se The Distribution of Khums, Khums, An Islamic Tax Al-Islam.org, tilgået 4/5 2021. Her må man sige, at Rizvi til en vis grad modsiger sig selv. I vignetten til denne artikel siger Rizvi, at khums ikke går til velgørenhed, mens han nævner det velgørende arbejde i Vesten, der er finansieret af khums i det netop citerede.
- 34 Ibid.
- 35 Ibid.
- 36 Det er en umulig opgave at finde ud af, hvor stort et beløb, der er henholdsvis Imamens og nødlidende sayyiders andel, da der ingen offentlighed er omkring indbetalingen af khums til de forskellige marja'ér. Dette gælder også Imam Khomeinis Hjælpefond og andre shiitiske fonde (se næste note).
- 37 Her tænker Rizvi sandsynligvis på al-Khoei Foundation stiftet i 1989, al-khoei.org/, der er den største, og sikkert også rigeste, internationale shiitiske organisation. Ayatullah er øverste religiøse «tilsynsførende» i Fonden, der ellers er ledet af ayatullah Khoeis familie med hovedkontor og bank uden for Irak. For et grundigt studium af bl.a. denne organisation se Elvire Corboz' fremragende *Guardians of Shi'ism: Sacred Authority and Transnational Family Networks*, Edinburgh, 2015. Det underliggende system og økonomiske netværk under Al-Khoei fonden samt alle de store shiitiske fonde er kort og præcist beskrevet af Corboz i *Guardians of Shi'ism...* pp. 73-74. For en indikation af hvor mange penge, der tilføres fonden og Sistani se Walter Posch, «Iran and the Shia of Iraq», p. 92: iss.europa.eu/content/iran-and-shia-iraq, tilgået 4/5 2021.
- 38 I dag betaler man naturligvis via net, netbank, mobile pay, etc.
- 39 Ayatullah Sistani menes at være stærk modstander af Khomeinis *viliyat-faqih*-ideologi.